

rijksuniversiteit
groningen

Prof. dr. Tialda Haartsen

Rural Geography Revisited

Op zoek naar de geografie
in het platteland

Oratie

22 april 2022

Rural Geography Revisited – Op zoek naar de geografie in het platteland

Rural Geography Revisited – Op zoek naar de geografie in het platteland

Oratie uitgesproken door

prof. dr. Tialda Haartsen

op 22 april 2022

bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar

Rurale Geografie

aan de

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

Rijksuniversiteit Groningen

rijksuniversiteit
 groningen

Uitgegeven door University of Groningen Press
Broerstraat 4
9712 CP Groningen
<http://www.rug.nl/library/ugp/>

Voor het eerst gepubliceerd in Nederland © Tialda Haartsen

Omslagontwerp en opmaak: LINE UP boek en media bv | Riëtte van Zwol
Illustratie omslag: Lydia Jonkman, Akkerland met grauwe kiekendief, schaap,
Midden-Groningen, acrylverf op linnen, 40 x 120 cm www.lydiajonkman.nl
Auteursfoto: Imre Veen
Oorspronkelijke vormgeving: Imre Veen/Joost Blaakmeer

DOI: <https://doi.org/10.21827/62626bf84a69c>

Dit werk is verschenen onder de Creative Commons-licentie: NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal (CC BY-NC-ND 4.0). De volledige licentievoorwaarden zijn beschikbaar op creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode

Leden van het College van Bestuur,
zeer geachte aanwezigen!

Welkom bij mijn oratie met de titel *Rural Geography Revisited: Op zoek naar de geografie in het platteland*. Ik ben verheugd u hier in groten getale te zien. Nu hoor ik u denken: hoezo op zoek naar de geografie in het platteland? Dat is toch overduidelijk? Platteland is ruimte en rust, mooie natuurlijke landschappen met hier en daar een boerderij, met dorpjes en grotere centrale plaatsen met voorzieningen en werkgelegenheid in een onderling samenhangend ruimtelijk hiërarchisch patroon. En bewoond door allerlei verschillende mensen die elk hun eigen sociaal-ruimtelijke gedrag vertonen, in en buiten de dorpsgemeenschap. Geografie te over zou je zeggen.

Nou, het zit zo. Sinds de Tweede Wereldoorlog is het Europese platteland behoorlijk veranderd. Door de sterke mechanisering en modernisering van de landbouw ontstond een uitstoot aan arbeidskrachten, die in andere sectoren werk vonden, vaak buiten de lokale plattelandsgemeenschap. Er ontstond een trek van plattelanders naar de stad en in sommige delen van het perifere platteland werd gesproken van een Bedreigd Bestaan (1959). Vanaf het eind van de jaren 1960 werd het echter steeds makkelijker om verder van het werk en de winkel te wonen, door de opkomst van de auto en de koelkast. In combinatie met de naoorlogse sterke bevolkingsgroei en de stedelijke crisis in de jaren 1970 ontstond een trek van stedelingen naar het platteland. Het plattelandsbestaan was niet langer bedreigd. Dit leidde tot een toegenomen belang van woon-, natuur- en

recreatiefuncties van het platteland, en een stijging van het aantal dagelijkse verkeersbewegingen tussen landelijke en stedelijke gebieden (voor woon-werkverkeer, gebruik van voorzieningen, sociale netwerken). De ontwikkelingen op het platteland werden minder afhankelijk van de landbouw en van de fysische geografische kenmerken van het gebied, en kwamen meer in samenhang met ontwikkelingen in stedelijke gebieden. Inwoners van het platteland verrijkten de voordelen van hun rurale leven met die van de stad, het beste van twee werelden (Simon et al, 2007). Al deze processen bij elkaar noemen we de verandering van een (voornamelijk agrarisch) productie-platteland naar post- productie of consumptie-platteland (Haartsen, 2002; Woods, 2015). Om dit alles goed te kunnen onderzoeken veranderde de wetenschappelijke discipline van focus. Agrarische geografie werd rurale geografie. Het ging immers niet meer alleen over landbouw op het consumptie-platteland.

Min of meer tegelijkertijd werden klassieke vestigingsplaatsfactoren minder belangrijk doordat de mobiliteit toenam en de transportkosten relatief laag waren. Een sterke globalisering van het wereldsysteem. Als reactie kreeg het internationale plattelandsonderzoek halverwege de jaren 1980 een multidisciplinaire insteek en ging de rurale geografie samen met rurale sociologie op in *rural studies* (Cloke 1985; Huigen, 1996; Murdoch & Pratt, 1993). In de sociaal geografische discipline ontstond een focus op de geografie van de stad en de verstedelij-

king en op de economische geografie. De Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen (FRW) hier in Groningen kent weliswaar een lange traditie van geografisch onderzoek in het landelijk gebied, maar heeft dat lange tijd niet expliciet zo gelabeld. Het begon met het promotieonderzoek van de grondlegger van onze faculteit, Professor Keuning, over de Veenkoloniën. Daarna volgde veel sociaal en economisch geografisch onderzoek in en samen met de regio Noord-Nederland, the University of the North avant la lettre zou je kunnen zeggen. Met de komst van Paulus Huigen in 1995 als hoogleraar Regionale Geografie kreeg de plattellandsgeografie een meer expliciete plek, zowel in onderwijs als in onderzoek. En met de instelling van de bijzondere leerstoel Plattelandsontwikkeling in 2005, met veel energie en enthousiasme bekleed door Dirk Strijker, kreeg onze rurale onderzoeksgroep een verdere boost en werd het platteland dynamischer dan de stad (Strijker, 2006).

Op het consumptie-platteland zelf kabbelde het intussen voort. Er vonden lange tijd geen duidelijke trendbreuken plaats. De landbouw was zeer efficiënt en geglobaliseerd, de inwoners onderhielden sterke relaties met omliggende stedelijke centra voor werk en vrijetijdsbesteding, en op nationaal niveau bleef de bevolking doorgroeien. En hoewel er vooral in de kleine dorpen wel verschraling van de voorzieningen plaatsvond, was het over het algemeen goed toeven op het platteland. Ruwweg aan het begin van de 21ste eeuw werd dit echter geleidelijk aan

anders. Door wijkverbetering en herinrichting van hun binnensteden waren de steden hun crisis voorbij en hielden ze hun bewoners weer beter vast. De nationale bevolkingsgroei begon te stagneren en sommige Nederlandse plattelandsgebieden kregen te maken met bevolkingskrimp. Op het Europese platteland was dat al langer aan de hand, maar in het verstedelijkte Nederland waren we niet gewend om termen van *de-growth* te denken. Bij FRW kregen we de bijzondere leerstoel Bevolkingsdaling en leefbaarheid in Noord-Nederland (in 2015), met verve ingevuld door Bettina Bock.

En nu, in de Roaring Twenties van de 21ste eeuw, staan er wereldwijd allerlei fundamentele veranderingen op til. Het economisch systeem van ongebreidelde groei loopt tegen zijn grenzen aan. We bevinden ons in een flinke energie crisis, en de ruimtelijke gevolgen van de opwarming van de aarde beginnen nu heel concreet en zichtbaar te worden. In de landbouw is een reorganisatie richting meer een natuur- inclusieve en circulaire productie onvermijdelijk. Door de concentratie van economische groei en overheidsinvesteringen in de stedelijke centrum gebieden, is de regionale ongelijkheid sterk toegenomen. Overall in Europa zien we dat de meer perifere gelegen regio's dit niet langer accepteren en dat hun inwoners via populistisch stemgedrag in protest komen. *The revenge of the places that don't matter* (Rodríguez-Pose, 2018). Tijdens het schrijven van deze oratie is de oorlog in Oekraïne uitgebroken met (zeer waar-

schijnlijk) grote gevolgen voor de geopolitieke en economische wereldorde. Het kan niet anders dat al deze ontwikkelingen en transities een grote weerslag zullen hebben op de ruimtelijke inrichting van het platteland. *Rural Geography Revisited*.

Zo is het dus gekomen dat wij hier nu zitten. Op zoek naar de geografie in het platteland. En we zijn hier ook om de lange en internationaal vermaarde traditie van FRW in ruraal geografisch onderzoek te bestendigen, via de installatie van de allereerste en enige leerstoel Rurale Geografie in Nederland. Ik ben blij en trots dat ik deze leerstoel mag bekleden en verdere invulling mag gaan geven.

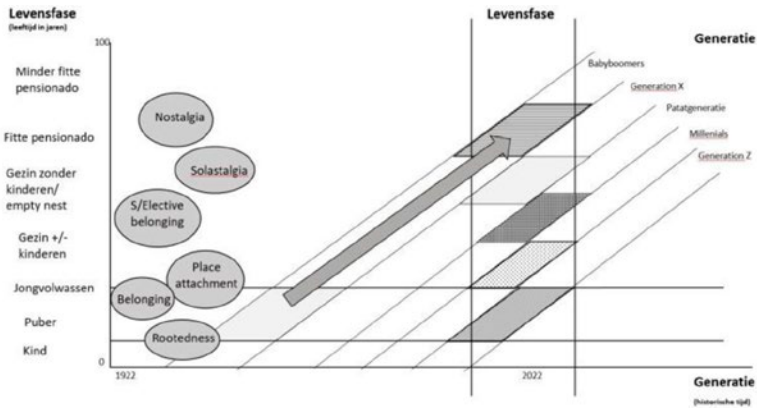
De geografie van een leefbaar platteland in transitie

Met de leerstoel Rurale Geografie wil ik via onderzoek en onderwijs bijdragen aan het leefbaar houden van het platteland, in de context van de vele ruimtelijke veranderingen die er op stapel staan. Ik hoop bij te dragen aan een afname van de ruimtelijke ongelijkheid en aan een rechtvaardige verdeling van welvaart en welzijn. Om dit te kunnen doen zet ik eerst het kader neer voor de geografie van een leefbaar platteland in transitie. Ik bouw daarin voort op ons bestaande onderzoek, met collega's en vooral met PhDs. Vervolgens bespreek ik een aantal toekomstige onderzoeksvragen.

Ik begin even bij het begrip leefbaarheid. Iedereen heeft het er altijd over, helemaal in de context van platteland. Maar wat is het eigenlijk? In de Nederlandse beleidscontext wordt leefbaarheid gedefinieerd als “.. de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door de mens aan worden gesteld” (Leidelmeijer et al., 2008, p. 24). In de internationale wetenschap worden leefbaarheid en *quality of life* vaak als synoniemen gebruikt. Technisch gezien klopt dit niet helemaal: bij leefbaarheid gaat het over de *quality of place*, dus over hoe de kwaliteiten van een plek bijdragen aan de *quality of life* van de mensen (Leidelmeijer en Van Kamp, 2003).

Net als bij de concepten *wellbeing* (welzijn) en *quality of life* wordt bij leefbaarheid onderscheid gemaakt in objectieve en subjectieve leefbaarheid. Objectieve leefbaarheid gaat over meetbare kenmerken van de woonomgeving zoals woningvoorraad, voorzieningen en werkgelegenheid. Oog voor ruimtelijke schaal is belangrijk: niet alles hoeft in de directe lokale leefomgeving beschikbaar te zijn. Bereikbare werkgelegenheid of voorzieningen kan vaak prima op regionaal schaalniveau, terwijl ontmoetingsplaatsen of woningen op lokaal niveau nodig zijn. Bij subjectieve leefbaarheid gaat het om de mening van de inwoners en de gebruikers: in hoeverre vinden zij dat hun leefomgeving aansluit bij hun voorwaarden en behoeften. Dat hangt af van het doel waarvoor mensen die leefomgeving gebruiken, zoals voor wonen, werken, sporten of sociale activi-

teiten. En het hangt af van de persoon aan wie je het vraagt. Ieder mens gebruikt en waardeert andere aspecten van de leefomgeving, vanuit haar/zijn eigen perspectief. Hierbij speelt levensfase een belangrijke rol.

Figuur 1: levensloop en generatie

Een voorbeeld: om andere mensen of leeftijdsgenoten te kunnen ontmoeten gaat een kind naar de speeltuin, een puber naar de (zuip)keet, een volwassene bij voetbal kijken of naar de dorpskroeg, en een oudere naar de bingo in het dorps huis.

Om de manier van omgaan van mensen met ruimtelijke veranderingen te onderzoeken is het zinvol om oog te hebben voor de band die mensen met een plaats hebben. *Place attachment*, *sense of belonging*. Hoe meer je je in je huis, wijk, dorp of regio thuis voelt, hoe gelukkiger je bent en hoe tevredener je bent

over de leefomgeving. Een ruimtelijke verandering kan die tevredenheid verstoren. Je kunt een band hebben met verschillende aspecten van de plek: met de sociale aspecten van de lokale gemeenschap, of met fysieke aspecten zoals bijvoorbeeld een kenmerkend landschap. Vaak zien we dat dit samenhangt met de wortels of *roots* die mensen in een gebied hebben: voor geboren en getogen *locals* of blijvers zijn zowel sociale als fysieke aspecten van het dorp belangrijk, nieuwkomers hebben vaak vooral oog voor het landschap en het eigen huis (Bijker, 2013). *Locals* hebben vaak meer moeite hebben met veranderingen die gevolgen hebben voor de dorpsgemeenschap, terwijl nieuwkomers heftiger reageren op veranderingen in het landschap. Dit hangt wel af van of die nieuwkomers een rurale achtergrond of plattelandsidentiteit hebben, of een stedelijke (Haartsen & Stockdale, 2018; PhD onderzoek Hofstede).

Ook bij plaatsverbondheid speelt levensfase een rol. Uit mijn promotieonderzoek weten we dat jongeren fysieke en visuele aspecten van platteland belangrijker vinden, en ouderen sociaal-culturele (Haartsen, 2002). Waar jonge plattelanders nog bezig zijn hun eigen identiteit te ontwikkelen, voelen ouderen vaker een nostalgische verbondenheid met de plek. Zij kijken terug op hoe het dorp er in hun jongere jaren uitzag, hoeveel voorzieningen er toen waren. Hun referentiekader van hoe het dorp zou moeten zijn is veelal gebaseerd op oude plattelandsbeelden over het autonome dorp (Thissen et al., 2021). Daarom

reageren opa's en oma's soms heftiger op een dreigende schoolsluiting dan de betrokken ouders of kinderen. Het gaat dus niet alleen om verschillen in levensfase, maar ook om generatieverschillen (zie figuur 1; Haartsen et al., 2003). U kunt zich voorstellen dat in een sterk vergrijsde plattelandsbevolking met relatief veel ouderen deze nostalgische kijk op de 'oude' dorpsamenleving dominant is. We zagen deze dominantie van de babyboom generatie ook in de gekozen maatregelen om met COVID-19 om te gaan. Het is niet voor niets dat het SER Jongerenplatform het kabinet heeft geadviseerd om een 'generatietoets' in te voeren bij de ontwikkeling van wet- en regelgeving, om te zorgen dat ook de belangen van de toekomstige generaties in beleid worden meegenomen (SER-Jongerenplatform, 2022). Wat gebeurt er als de babyboom generatie uit de bevolking verdwijnt? Welk plattelandsbeeld wordt dan ons referentiebeeld?

Veel plattelandsgebieden verliezen voorzieningen, door een combinatie van bevolkingskrimp, schaalvergroting en problemen met opvolging in lokale ondernemingen. Soms gaat dit gepaard met protest: het is nooit leuk om iets wat je hebt te verliezen, ook als het om je leefomgeving gaat.

Dit wordt vaak verklaard via het concept *solastalgia* of solastalgie (Albrecht, 2005), het verdriet dat je voelt als de plek waar je thuis voelt en vertroosting (*solace*) vindt verandert of verdwijnt. Ook hierbij speelt schaal een rol: het is niet alleen een

persoonlijk verlies, maar ook een verlies voor het dorp. Voorzieningen hebben symbolische betekenis voor een dorp (Christiaanse & Haartsen, 2017; Haartsen & Gieling, 2021). Een basisschool staat voor een toekomstbestendig dorp, een bushalte voor een bereikbaar dorp. Hoe kun je het proces van het verlies van voorzieningen op een lokaal gedragen manier vormgeven? Hiervoor hebben we onder leiding van Suzan Christiaanse de analoge *serious game* Voorzieningenwijs ontwikkeld, een tool waarmee de verschillende perspectieven van beleidsmakers en betrokkenen op een gelijkwaardige manier kunnen worden meegenomen in het proces (Christiaanse et al., 2018). We zijn blij dat het gebruik van deze *game* na de Corona lockdowns weer kan worden opgepakt.

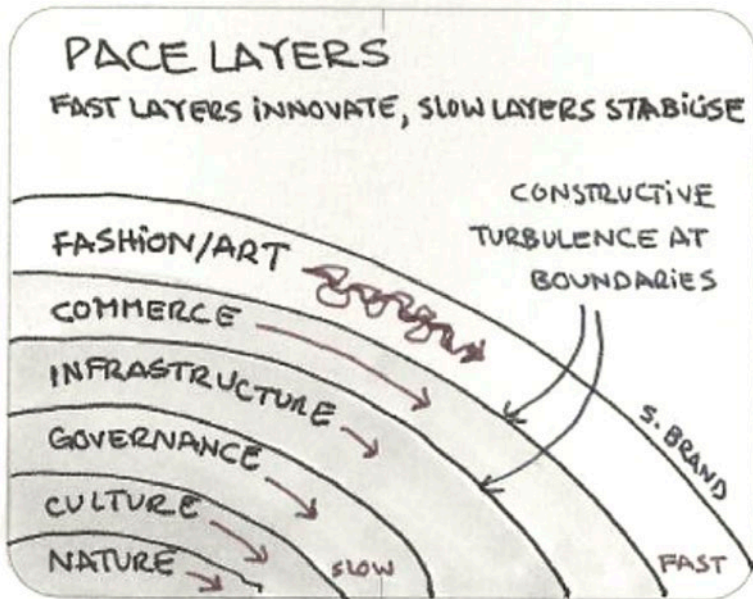
Hoe sterker de band van mensen met hun woonomgeving, hoe vaker ze zich (mede) verantwoordelijk voelen voor die plek, en hoe meer ze zich willen inzetten om de leefbaarheid te behouden of versterken. Die inzet van inwoners is essentieel in de hedendaagse variant van de welvaartstaat, waarin de overheid een deel van haar taken heeft uitbesteed aan inwoners die geacht worden de boel draaiende te houden via burgerparticipatie en burgerinitiatieven. Uit onderzoek weten we dat niet iedereen mee wil of kan doen in de participatiesamenleving (Lengerer et al., 2022; Meerstra-de Haan et al., 2020; Ubels et al., 2020) en zolang het vrijwillig is moet niet-participeren natuurlijk gewoon kunnen. Het onderzoek van Joost Gieling

(Gieling et al., 2019) heeft aangetoond dat mensen soms selectief participeren, afhankelijk van hun type plaatsverbondenheid, *elective* en *selective belonging*. Met name sociale verbondenheid leidt tot actieve participatie in de dorpsamenleving.

Ik zoom even uit van de lokale naar de (inter)nationale schaal. Het gaat namelijk niet alleen om de betekenis van de rurale woonomgeving, maar ook om die van het platteland *an sich*. Aan de ene kant zijn plattelandsgebieden *resource regions*: leveranciers van voedsel en natuurlijke grondstoffen. Aan de andere kant zijn ze *retraites*. Plekken waar mensen uit het jachtige leven van alle dag kunnen stappen, om alles wat urgent is en nú moet even achter zich te laten. Marjolijn van Heemstra (Volkskrant 16 juli 2021) schreef daar mooi over, met verwijzing naar de ‘pace layers’ of tempolagen van Stewart Brand. Volgens Brand bestaat het systeem van ons bestaan uit zes op elkaar gestapelde lagen die elk een ander tempo volgen (zie figuur 2).

De bovenste laag is de zeer veranderlijke mode, de snelle actie, de waan van de dag. Deze laag zit aan de oppervlakte en eist het grootste deel van onze aandacht op. Daaronder zitten de lagen van de handel, infrastructuur en bestuur.

De diepste lagen zijn cultuur en natuur. Deze lagen vertegenwoordigen de langzamere tempo's van herinnering en stabiliteit. Het idee is dat alle tempolagen nodig zijn, de snelle lagen

Figuur 2: Pace layers van Stewart Brand (sketchplanations.com/pace-layers)

zijn voor leren en innoveren, maar zijn ook hyperig en vergankelijk. De langzame lagen zijn voor het continueren en stabiliseren. Het platteland functioneert als een trage, stabiliserende laag. Het brengt je terug naar de natuurlijke processen waar het allemaal om draait, de fluitende vogeltjes, de frisse lucht, het ervaren van de seizoenen, de wind, de geuren van vers gemaaid gras. *Panta Rhei* (Folmer, 2016). Hier kun je even bezinnen om daarna het snelle tempo van de dag weer aan te kunnen. U begrijpt waar de romantische beelden in televisie-

series, romans en in de media over de eenvoud en overzichtelijkheid van het plattelandsleven hun oorsprong vinden.

Als het onderlinge ritme van de tempolagen verstoord wordt, raakt het systeem van het bestaan uit balans. Dit is momenteel duidelijk zichtbaar in de governance laag, waar de politiek zich veel te veel bezig houdt met het oplossen van problemen uit de waan van de dag en te weinig oog heeft voor de lange termijn. Omgekeerd lijkt het erop dat de mensheid de trage natuurlijke processen kunstmatig heeft versneld. Is het smelten van de ijskappen onomkeerbaar en belandt het systeem aarde via een fase van zeespiegelstijging in een volgende ijstijd?

In mijn ogen moet de geografie van een leefbaar platteland in transitie oog hebben voor levensfase en generatieverschillen, voor de kenmerken én de betekenissen van het platteland voor mensen, voor de verschillende ruimtelijke schaalniveaus en de tempolagen in het menselijk bestaan. En dat alles om de klassieke geografische vraag te kunnen blijven beantwoorden: wat gebeurt waar, en waardoor gebeurt het daar?

Toekomstige onderzoeksvragen

In de context van de hedendaagse ruimtelijke en maatschappelijke veranderingen, met de geschetste geografie van een leefbaar platteland in het achterhoofd, en voortbouwend op mijn onderzoekslijn wil ik me de komende jaren met deze leerstoel

richten op een drietal onderzoeksthema's met een veelheid aan onderzoeksvragen.

1 Wie blijven er in plattelandsgebieden wonen?

Met het special issue 'Putting Rural Stayers in the Spotlight' in het gezaghebbende tijdschrift *Population Space and Place* hebben Aileen Stockdale en ik in 2018 de blijvers op het platteland op de internationale onderzoeksagenda gekregen (Stockdale & Haartsen, 2018). Tot dan toe was er vooral veel oog voor de selectieve uitmigratie van met name jongeren en hoger opgeleiden, en voor nieuwkomers zoals gezinnen met kinderen of pensioensmigranten. Maar om plattelandsbevolkingen op peil en qua leeftijd in balans te houden is het goed om meer te weten over de beweegredenen van degenen die willen blijven. In ons STAYin(g)Rural project onderzoeken we dit en kijken we of de aanwezigheid van voorzieningen (vergelijk Elshof et al., 2017) en de dagelijkse mobiliteit en sociale netwerken buiten de woonomgeving het makkelijker maken om te blijven, in Duitsland, Noord-Ierland en Nederland. We richten ons niet alleen op klassieke blijvers (geboren en getogen in hetzelfde dorp) maar verkennen juist onder welke voorwaarden nieuwkomers en terugkeerders ook blijvers worden. Dat is namelijk niet vanzelfsprekend, want als mensen al eens verhuisd zijn, is het voor hen makkelijker om dat weer te doen.

Veel plattelandsjongeren hebben een sterke band met hun woonomgeving maar voelen toch sociale druk om weg te gaan, omdat blijven een negatief imago heeft. Uit het promotieonderzoek van Eva Maersk weten we dat Deense en Nederlandse hoger opgeleide plattelandsjongeren via een stage, uitwisseling of tijdelijk verblijf elders zorgen dat ze ‘symbolic mobility capital’ krijgen: ze combineren het positieve imago van het opdoen van levenservaringen op andere plekken met hun wens om niet echt, of alleen maar voor korte tijd, te vertrekken uit hun eigen woonplaats.

Vervolgonderzoek kan gaan over de vraag wat perifere plattelandsgemeenten kunnen doen om nieuwkomers te laten blijven, om vertrokken jongeren terug te lokken, en hoe ‘symbolic mobility capital’ als bewuste strategie kan worden ingezet om jongeren te laten blijven terwijl ze toch hun talenten kunnen ontwikkelen. Ik pak dit graag samen met Bettina Bock op.

Hoewel in veel Europese landen de interne migratie de afgelopen jaren is afgenomen (McCollum et al. 2019; Shuttleworth and Champion, 2021), zien we in Nederland wel een toename van verhuisbewegingen richting het platteland. Het Noorden trekt relatief veel van deze vooral Randstedelijke verhuizers. Uit onderzoek van het Kadaster (Tillema, 2022) blijkt dat het vooral 50 plussers zonder kinderen zijn die komen, een versterking van de vergrijzing dus. Deze ontwikkeling hangt samen met de

krapte op de woningmarkt, met name in de stedelijke gebieden in het westen van Nederland, en mogelijk ook met 'het nieuwe thuiswerken' door de Corona-crisis. Gevolg is dat de meeste Noord-Nederlandse gemeenten in 2021 opeens geen bevolkingsafname meer hadden. Sommigen denken zelfs dat ze de krimp voorbij zijn en volop extra woningen moeten gaan bouwen. Het is de vraag of deze nieuwe trek naar het platteland een tijdelijke trend is, uit de snelle maar veranderlijke fashion tempolaag, en of deze nieuwkomers op het platteland zullen blijven. Krimp en bevolkingsontwikkelingen zijn lange termijn ontwikkelingen. Hoe moet je hier als beleidsmaker mee omgaan, terwijl je zelf in de snellere governance tempolaag zit, met een kortere tijds-horizon (Copus et al., 2021). Dit vraagt om zeer locatie-specifiek maatwerk. Hoe kun je als plattelandsgemeente aan de behoefte aan woningen voor de korte termijn op dorpsniveau voldoen, eer doen aan de lokale geografische diversiteit, en tegelijkertijd de bevolkingsontwikkelingen op de lange termijn meenemen? Zodat je niet te veel, te weinig of verkeerde soort huizen bouwt?

In sommige Europese plattelandsgebieden, met name in Oosten en Zuid-Europa (Copus et al., 2021) is de afname van de bevolking zo sterk, dat er misschien wel gekozen moet worden voor het bewust verder ontvolken van deze gebieden om ze als het ware terug te geven aan de natuur. Is dat erg? En wie neemt het financiële verlies? De laatste inwoners? Of de overheid, zoals dat in stedelijke gebieden bij herstructurering ook gaat?

2 Hoe hou je de voorzieningen op peil, in aansluiting op de behoeften?

Er zijn een paar logische vuistregels als het om voorzieningen gaat: met minder mensen zijn er minder voorzieningen nodig. Verandert de samenstelling van de bevolking – bijvoorbeeld door vergrijzing – dan zijn er andere voorzieningen nodig. Is de bevolking mobiel, dan is het voldoende om bereikbare voorzieningen te hebben. Is de bevolking niet mobiel, dan zijn nabije voorzieningen nodig. Dit kan om fysiek aanwezige voorzieningen gaan, of om mobiele of digitale varianten. Veel onderzoek is gedaan naar gecombineerde voorzieningen in bijvoorbeeld multifunctionele centra. Verrassend genoeg weten we eigenlijk nog weinig over nieuwe vormen van mobiele of pop-up voorzieningen. En ook niet van slimme combinaties tussen publieke dienstverlening en privaat ondernemerschap. Of zijn de online platforms waarop hedendaagse bedrijven en winkels van regionale marktcentra hun producten aanbieden de nieuwe toekomst (PhD onderzoek Rundel)? Maar hoe voorkom je dan dat de sfeer en levendigheid uit de dorpscentra verdwijnen, zoals in Frankrijk door de opkomst van *hypermarchés* aan de rand van dorpen? Ook is het goed om oog te hebben voor onderwijs in de regio. Om jongvolwassenen de kans te geven om te blijven én om ondernemerschap en bedrijvigheid in de regio te houden, moeten de vervolgopleidingen goed bereikbaar zijn en aansluiten bij de werkgelegenheid die er in die regio is.

Veel voorzieningen worden gedragen door vrijwilligers die met (pre)pensioen zijn. Hoe gaat het straks verder als de fitte vut-
ters minder vit worden? En nu de nieuwe generatie ouderen
minstens tien jaar later met pensioen gaan dan die vut-
ters? Op de langere termijn zijn er steeds minder vrijwilligers te
halen uit de groep van pensionado's. Allerlei voorzieningen en
diensten in dorpen zijn dan niet meer in de huidige organisatie-
vorm te handhaven. Hoe zullen deze gaten worden opgevuld?
En hoe gaat het met de zorg? Hoewel we net twee jaar lang
beperkende maatregelen achter de rug hebben om de zorg in de
lucht te houden, is er verrassend genoeg nog niemand op het
idee te komen om iets wezenlijks te veranderen in hoe de zorg
is vormgegeven. En dat terwijl we al minstens tien jaar zien
aankomen dat er meer zorgbehoevenden komen. En terwijl de
huidige zorgcapaciteit ook vóór Corona al niet voldoende was
om een griepepidemie aan te kunnen. Als er niet iets verandert
gaat dit grote gevolgen hebben, ook voor ouderen op het platte-
land.

Voor behoud van voorzieningen en diensten, en om ruimte te
maken voor innovatieve oplossingen, hecht de overheid veel
waarde aan *grassroot* of burgerinitiatieven. Maar vaak worden
steeds weer hetzelfde type initiatieven gesubsidieerd. Hoe kun-
nen we er beter voor zorgen dat burgerinitiatieven daadwerke-
lijk functioneren als zogenaamde *spaces of possibility* (Kagan et
al., 2018), als plekken waar op een creatieve manier op mogelijke

toekomstige ontwikkelingen wordt ingespeeld, en waar experimentele oplossingen worden uitgetoet. En hoe voorkom je dat je op de ene plek een initiatief ondersteunt waardoor een bestaande soortgelijke voorziening niet ver daar vandaan wordt weggeconcurrerd? Het zou mooi zijn om een betere geografische toets in de honorering van subsidies in te bouwen. Ook hier speelt het belang van de ruimtelijke schaal weer mee: burgerinitiatieven ontstaan vaak op lokaal niveau maar moeten in een regionale context in een bestaande voorzieningen hiërarchie functioneren.

3 Koersen we af op een ruimtelijke schaalverschuiving?

Het derde onderzoeksthema waar ik de komende jaren graag verder aan wil werken is de weerslag van de in mijn inleiding geschetste transities op de geografische ruimte. Koersen we af op een aantal flinke ruimtelijke schaalverschuivingen, die de hedendaagse verhoudingen tussen globaal en lokaal, tussen centrum en periferie en tussen stad en platteland behoorlijk op de kop gaan zetten?

Bij transities in de landbouw wordt bijvoorbeeld veel gesproken over het verkorten van de ketens: een verkleining van de afstand en het aantal schakels tussen de producent en de consument. Hoe pakt dat op lokaal en regionaal niveau uit, hoe kunnen lokale gemeenschappen hier hun voordeel mee doen? Zal de aan en afvoer van producten voor de landbouw weer meer in de

regio neerslaan? Hoeveel werkgelegenheid levert dat op, voor wie? Hoe passen we dat ruimtelijk in? Gaan we terug naar *place-based* streekproductie, onder het motto van 'koop lokaal'? En hoe verhouden die lokale en regionale ketens zich tot globale processen? Leiden de voedselproblemen door de oorlog in de Oekraïne ertoe dat landen weer meer zelfvoorzienend willen zijn, qua voedselproductie? En moet dat dan volledig biologisch of natuur-inclusief? Dat kost te veel arbeid. Hoe moet het dan wel? Ik denk dat we op zoek moeten naar 21ste eeuwse varianten van het ruimtelijke zoneringsmodel van Von Thünen, met kleinschalige intensieve biologische versproductie dichtbij de stedelijke klant, en meer grootschaliger en technologischer landbouw op plekken waar daarvoor de ruimte is? Maar moet dit alleen voor de landbouw, via een soort agrarische hoofdstructuur? Hoe zit het dan met de ruimtelijke samenhang met water, energie, wonen? Ik hoop me op deze vragen te storten samen met Martijn van der Heide, recent bij onze faculteit aangestelde als bijzonder hoogleraar Natuurinclusieve Plattelandsontwikkeling.

De oorlog in Oekraïne heeft onze discussies over de energietransitie verder op scherp gezet. Op het platteland is ruimte voor hernieuwbare energie. Wat zijn de geografische gevolgen: gaan bedrijven en mensen zich in de nabije toekomst daar vestigen waar de windenergie aan land komt? In de periferie? Hoe pas je dat landschappelijk en *climate change proof* in? En

belangrijker: zal dit leiden tot een ruimtelijke omkering van waar de winsten uit energiewinning belanden? Zodat plattelandsgemeenschappen hiervan mee kunnen profiteren in plaats dat zij nóg meer het gevoel krijgen dat ze de *places that don't matter* zijn? Want daar weten we hier in Groningen alles van: op 14 januari 2022 vroegen de inwoners van Groningen via een fakkeltocht om Respect voor Groningen, en het leek te lukken: Groningen zou mee gaan profiteren toen de gaskraan ondanks alle beloftes toch weer verder open moest. Verbazingwekkend genoeg was dat geluid half maart alweer verstild, in het verlengde van de Groningse solidariteit voor Oekraïne. Blijkbaar blijft het moeilijk om een grote vuist te maken naar Den Haag.

En als je naar klimaatverandering op de langere termijn kijkt, krijgen we een inversie van centrum en periferie? Wonen alle Nederlanders in de toekomst in de hoger gelegen delen van ons land? Moeten we hele dorpen of steden gaan opgeven? En zo ja, zou je een hele gemeenschap op een nieuwe woonplek kunnen laten landen, zodat de vertrouwde sociale en ruimtelijke structuren behouden blijven? Wat kunnen we leren van situaties elders, bijvoorbeeld bij open mijnbouw?

In 2021 heeft de Europese Commissie een *long-term vision for rural areas* voor het Europese platteland ontwikkeld. Eén van de onderdelen is het *rural pact*, waarbinnen overheden en stake-

holders die zich met platteland bezig houden, zich verenigen om een duidelijker vuist te maken. Ook staat *rural proofing* hoog op de agenda: ervoor zorgen dat in generiek beleid meer ruimte is voor maatwerk zodat het beleid beter kan worden afgestemd op de behoeften en realiteiten van het platteland. Hierin valt ook in Nederland nog veel te winnen. We hebben nu wel weer een minister van ruimtelijke ordening, maar hoe krijgen we de (plattelands)regio op de Haagse kaart? Geografen uit Groningen en Utrecht vragen steeds opnieuw aandacht voor de regio, pleiten voor spreiding in plaats van concentratie - helemaal nu de nadelen van concentratie overal zichtbaar zijn (wegen druk, woningmarkt oververhit, in een gebied dat bijna letterlijk onder water staat) - en voor een gelijkmatiger verdeling van investeringen over het hele land (Meijers & Rietbergen, 2022). Alle pogingen ten spijt blijft het centrum of Randstad-denken zeer hardnekkig. En dat terwijl het platteland een belangrijke rol heeft in de hedendaagse ruimtelijke en maatschappelijke transitie. In de context van stadsontwikkeling wordt vaak gesproken over *the right to the city* (Lefebvre, 1991; Harvey, 2008): het recht van burgers om de processen die hun leefomgeving beïnvloeden, mede vorm te geven. Naar mijn idee is de tijd rijp voor *the right to the rural* (geïnspireerd op Meij et al., 2020b) om meer recht te doen aan het platteland.

Tenslotte

Voordat ik de magische slotwoorden van mijn oratie uitspreek, wil ik graag nog het volgende kwijt. Aan alle collega's en oud collega's van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, aan mijn voormalige en huidige promotieonderzoekers en studenten, aan collega's van de Rijksuniversiteit Groningen en elders binnen en buiten de universitaire wereld, maar ook aan mijn kinderen, oude en nieuwe vlammen, familie en vrienden, dorpsgenoten en volslagen toevallige voorbijgangers in mijn leven; dank dat jullie gevraagd en ongevraagd, bewust of onbewust, en op de op de raarste momenten van de dag (of nacht) met mij meedenken en meereizen in de zoektocht naar de geografie in het platteland. Eén persoon wil ik graag bij naam noemen, en dat is mijn promotor Paulus Huigen, een bescheiden en rasechte geograaf met het verstand en het hart op de goede plek. Tijdens het schrijven van deze oratie bleek alles wat ik van hem geleerd heb, opnieuw van grote inspiratie te zijn. Veel dank daarvoor.

Ik ben blij dat we vandaag de geografie in het platteland gevonden hebben. Maar er is duidelijk ook werk aan de winkel! Gelukkig heb ik een team met collega's en PhD's om hiermee aan de slag te gaan. Ik heb er zin in! Op naar een leefbaar platteland!

Ik heb gezegd.

Literatuur

Albrecht, G. (2005). Solastalgia: a new concept in human health and identity.

PAN Partners. oclc 993784860.

Bedreigd bestaan: de sociale, economische en culturele situatie in Noord-Groningen in 1959.

Bijker, R.A. (2013), Migration to less popular rural areas. The characteristics, motivations and search process of migrants. Ipskamp Drukkers bv, Enschede.

Cloke, P. (1985), Whither rural studies? *Journal of Rural Studies* 1(1), pp. 1-9.

Christiaanse, S. & T. Haartsen (2017), The influence of symbolic and emotional meanings of rural facilities on reactions to closure: The case of the village supermarket. *Journal of Rural Studies* 54, pp. 326-336.

Christiaanse, S., Haartsen, T., Iudema, S., Hoitsma, A., & Stutterheim, E. (2018). Voorzieningen-Wijs: Een serious game voor vraagstukken over voorzieningen, in opdracht van de regio Noardwest Fryslân. Rijksuniversiteit Groningen. Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen.

Copus, A., P. Kahila, T. Dax, K. Kovács, G. Tagai, R. Weber, J. Grunfelder, D. Meredith, M. Ortega-Reig, S. Piras, L. Löfving, J. Moodie, M. Fritsch & A. Ferrandis (2021), European shrinking rural areas: Key messages for a refreshed long-term vision. *TERRA: Revista de Desarrollo Local* 8, pp. 280-309.

Elshof, H., T. Haartsen, & C.H. Mulder (2015), Window on the Netherlands: The effect of primary school absence and closure on inward and outward flows of families. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 106 (5), pp. 625-635.

- European Commission (2021), https://enrd.ec.europa.eu/enrd-thematic-work/long-term-rural-vision/long-term-rural-vision-portal_en.
- Folmer, A. (2016). Wildlife: a hidden treasure of green places in urbanized societies? A study into whether and how wildlife contributes to a bond with green places among lay people in the Netherlands. University of Groningen.
- Gieling, J., T. Haartsen, L. Vermeij & D. Strijker (2019), Out of love for the village? How general and selective forms of attachment to the village explain volunteering in Dutch community life. *Journal of Rural Studies* 71, pp.181-188.
- Harvey, D. (2008), The right to the city. *New Left Rev.* 53, pp. 23-40.
- Haartsen, T. (2002), Platteland: boerenland, natuurterrein of beleidsveld? Een onderzoek naar veranderingen in functies, eigendom en representaties van het Nederlandse platteland. PhD thesis.
- Haartsen, T., P. Grootte & P.P.P. Huigen (2003), Measuring age differentials in representations of rurality in The Netherlands. *Journal of Rural Studies* 19(2), pp. 245-252.
- Haartsen & Gieling (2021) Dealing with the loss of the village supermarket: the perceived effects two years after closure. *Sociologia Ruralis* 61(3), pp. 561-577.
- Haartsen, T, & A. Stockdale (2018), S/elective belonging: how rural newcomer families with children become stayers. *Population Space and Place* 24(4), e2137.
- Huigen, P.P.P. (1996), Verliest het platteland zijn streken? Inaugurele rede, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Groningen.

- Kagan, S., A. Hauerwaas, V. Holz & P. Wedler (2018), Culture in sustainable urban development: Practices and policies for spaces of possibility and institutional innovations. *City, Culture and Society* 13, pp. 32–45.
- Lefebvre, H., 1991. *The production of space*. Blackwell, Oxford.
- Leidemeijer, K., G. Marlet, J. van Iersel, C. van Woerkens & H. van der Reijden (2008), *De Leefbaarometer*.
- Leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken. Rapportage instrumentontwikkeling. RIGO Research en Advies bv & Stichting Atlas voor gemeenten.
- Leidemeijer, K. & I. van Kamp (2003), *Kwaliteit van de Leefomgeving en Leefbaarheid. Naar een begrippenkader en conceptuele inkadering*. RIGO/RIVM, Amsterdam/Bilthoven.
- Lengerer, F., A. Steinführer & T. Haartsen (2022, forthcoming), To participate, or not to participate – that is the question! Older residents' (non-)participation in rural communities. *Journal of Rural Studies*.
- Mærsk, E., Thuesen, A. A. & Haartsen, T. (2021), Symbolic mobility capital to fight the social stigma of staying: how young adults re-imagine narratives of 'leaving' during higher education. *Journal of Youth Studies*, DOI: 10.1080/13676261.2021.1986624.
- McCollum, D., Ernsten-Birns, A., Feng, Z., and Everington, D. (2020) Mobile no more? The innovative use of administrative data linked to a census-based longitudinal study to investigate migration within Scotland. *Population, Space and Place*, 27(7), e2312
- Meerstra-de Haan, E., T. Haartsen, S. Meier & D. Strijker (2020), An Initiators' Perspective on the Continuity of Citizens' Initiatives in Rural Areas. *Rural Sociology* 85(1), pp.213-234.

- Meij, E., Haartsen, T., and Meijering, L. (2020). 'Everywhere they are trying to hide poverty. I hate it!': Spatial practices of the urban poor in Calgary, Canada. *Geoforum*, 117, pp. 206-215.
- Meijers, E. & T. van Rietbergen (2022), Regionale ongelijkheid [1]: Niet wéér een Randstadkabinet. *Geografie* 31(2), pp. 15-18.
- Murdoch, J. & A.C. Pratt (1993), Rural studies: modernism, post-modernism and the 'post-rural'. *Journal of Rural Studies* 9(4), pp.411-427.
- Rodríguez-Pose, A. (2018), The revenge of the places that don't matter (and what to do about it) *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 2018, 11, pp. 189-209.
- SER-Jongerenplatform (2022), Veelbelovend. Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2021. <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2022/kansen-belemmeringen-jongeren.pdf>
- Shuttleworth, I., and Champion., T., (2021) Declining internal migration? Patterns, causes and prospects, *Population, Space and Place*, 27(7), e2501.
- Simon, C., L. Vermeij & A. Steenbekkers (2007), Het beste van twee werelden. Platteländers over hun leven op het platteland. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.
- Stockdale, A. & T. Haartsen (2018), Putting rural stayers in the spotlight. Editorial introduction. *Population, Space and Place* 24(4), e2124.
- Strijker, D. (2006), Rural dynamics. Of hoe het platteland sneller verandert dan de stad. Inaugurale rede, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Groningen.

- Thissen, F., Loopmans, M., Strijker, D. & Haartsen, T. (2021) Guest editorial: Changing villages; what about people? *Journal of Rural Studies* 87, pp. 423-430.
- Tillema, M. (2022), <https://www.binnenlandsbestuur.nl/ruimte-en-milieu/noordelijke-gemeenten-zoeken-houvast-woonbeleid>.
- Ubels, H., B. Bock & T. Haartsen (2020), Non-engagement of Mid-aged and Elderly Residents in Rural Civic Livability Initiatives. *Rural Sociology* 85(3), pp.730-756.
- Woods, M. (2015), *Rural*. London and New York: Routledge.

Prof. dr. Tialda Haartsen doet onderzoek naar sociaal-ruimtelijke ontwikkelingen en leefbaarheid op het platteland. Als hoogleraar plattelandsgeografie houdt ze zich bezig met de motieven van nieuwkomers, terugkeerders, blijvers en vertrekkers en hoe zij zich verbonden voelen met het platteland. Daarnaast is ze geïnteresseerd in de weerslag van grote transities in de landbouw, energievoorziening, klimaat en politieke organisatiestructuren op de hedendaagse verhoudingen tussen globaal en lokaal, tussen centrum en periferie en tussen stad en platteland.

